

UDK 355.48 (497.5 Slavonski Brod)"1769/1857"
658.8 (497.5 Slavonski Brod)"1769/1857"
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 10. 7. 2002.

Načela funkcioniranja unutrašnjeg tržišta Brodske pukovnije (1769. - 1857.)

Damir Matanović

Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje,
Slavonski Brod, Republika Hrvatska

Autor u radu analizira osobitosti funkcioniranja trgovine na prostoru Brodske krajiške pukovnije. Istaknuta je razlika između dvije vrste trgovine: tranzitne i unutarsatnijske, tj. one trgovine koja se odvija unutar granica Brodske pukovnije. Velike količine robe i životinja, a na kraju i novca, koji su prolazili preko prostora pukovnije privlačile su znatan broj krajišnika da sudjeluju u toj trgovini. Nasuprot tome unutarsatnijska trgovina je ograničavana nizom odredbi Dvorskog ratnog vijeća kojemu je temeljni cilj bio da u Vojnoj krajini bude što više jeftinih vojnika.

Uvod

Tri izdanja u samo sedam godina siguran su pokazatelj popularnosti trotomne knjige *Grundsätze der Polizei, Handlung und Finanzwissenschaft*, temeljnog djela Josepha von Sonnenfelsa, najznačajnijeg teoretičara kameralizma marijaterezijanskog razdoblja.¹ U djelu su sublimirani i sistematizirani radovi najvećih ekonomskih i političkih teoretičara novovjekovlja, od Forbonnaisa i Bechera do von Justia. Sonnenfels je, kombinirajući njihove ideje sa svojim originalnim zamislima, stvorio sustav koji se trebao odvojiti od filozofske razine rasprava o kameralizmu te tako trebao pomoći da se utvrde i uredi načela funkcioniranja Habsburške Monarhije.² Budući da je kameralizam u marijaterezijanskom i jozefinskom razdoblju bio najcjelovitija praktična znanost, velik dio Sonnenfelsovih ideja bio je primijenjen u svakodnevnoj praksi.

Veliki dio njegova rada visoko je teoretski ili se pak tiče načina upravljanja državom, no jedan manji dio druge knjige bavi se i privrednim mjerama koje zadiru u razinu svakodnevnog života ljudi u Habsburškoj Monarhiji. Bio je iznio tezu, koju kasnije navodio i Adam Smith, da pojedinci trebaju zatomiti svoje egoistične težnje za dobrobit zajednice te je, između ostalog, Sonnenfels preporučavao "uvođenje skladišta s rezervama hrane, preporuke o kontroli cijena, o sajmovima, o radnom vremenu u trgovinama,... organizaciju tržnog nadzora".³ Sonnenfels je imao namjeru samo odrediti odnose i uspostaviti pravila u trgovini, a ne misli da trgovinu treba ograničavati. Naprotiv, trgovina u kameralističkom sustavu predstavljala je

¹ Djelo je prvi put bilo izdano 1769. godine. Slijedila su izdanja 1771. i 1776. te još nekoliko u idućim desetljećima.

² Eva Szabo, *Hungary and the Habsburgs*, (Budapest, 1998.), 76, 77.

³ Eugen Pusić, *Političko-kameralne nauke u 18-om stoljeću i Joseph von Sonnenfels, Prilozi za povijest Fakulteta*, 1., (Zagreb, 1996.), 214, 215.

ključni element u razvoju društva jer prodajom poljoprivrednih, obrtničkih i manufakturnih proizvoda oploduje rad, što u konačnici dovodi do jačanja države.

Sonnenfelsovi prijedlozi za uređenje trgovačke djelatnosti primjenu su našli i u Vojnoj krajini. No na tom području provedba njegovih prijedloga nije pomogla razvoj trgovine, nego naprotiv, njegove zamisli interpretirane od vojnih vlasti znatno su sputavale trgovinu. Iznimke od pravila bili su samo slobodni vojni komuniteti. U Vojnoj krajini uvedene su i mjere kao što je ograničavanje i određivanje cijena, a čemu se Sonnenfels oštro suprotstavljao.⁴ Stoga možemo pretpostaviti da funkcioniranje trgovine i tržišta na području Vojne krajine nije bilo prvenstveno ekonomsko i socijalno već političko pitanje. Na primjeru Brodske pukovnije pokušat ću pokazati da funkcioniranje unutrašnjeg krajiškog tržišta prije svega ovisi o potrebama i planovima Dvorskog ratnog vijeća te vojno-upravnih vlasti Vojne krajine. Naime, problem trgovine proizvod je disproporcije želje vojnih vlasti da što više ljudi bude unovačeno u vojsku, i, s druge strane, potrebe da se ta vojska sama financira i oprema.

Slijedom teznje da se Krajina sama financira, sredinom 18. stoljeća osnivaju se prvi slobodni vojni komuniteti, gradovi izdvojeni iz vojnog krajiškog korpusa. Budući da im je bila namijenjena uloga pokretača ekonomskog života Krajine, u njima je stimuliran razvoj obrta i trgovine.⁵ Za razliku od trgovine u komunitetima razvoj trgovine u sklopu satnijskih granica nije bio interes vojnih vlasti.

Ta tvrdnja u koliziji je sa shvaćanjem da se na području Vojne krajine odvijala intenzivna trgovačka djelatnost. Obje su tvrdnje točne. Naime, na tom prostoru odvijale su se dvije, po opsegu, vrijednosti robe i broju ljudi koji u njoj sudjeluju, prilično različite vrste trgovine. Trgovina koja se odvijala unutar pukovnijskih i satnijskih granica, u kojoj su sami krajišnici ključni čimbenici bila je vrlo suženog opsega, trgovalo se s vrlo malim brojem artikala i vrlo mali broj ljudi živio je od trgovine. No, ako u okviru trgovine u Vojnoj krajini promatramo i tzv. tranzitnu trgovinu tada možemo govoriti o razvijenoj trgovini i prodaji ogromnih količina robe na vojnokrajiškom području.

Tranzitna trgovina i Brodska pukovnja

Osnovu tranzitne trgovine čini uvoz robe iz Osmanskog Carstva namijenjen unutrašnjem tržištu Monarhije⁶ te žitna trgovina, odnosno prijevoz žita Savom iz južne Ugarske prema Sisku, Karlovcu ili unutrašnjosti Monarhije. U oba trgovačka pravca tranzitne trgovine Brodska pukovnja imala je značajnu ulogu. No, jedan od najvažnijih trgovački putova koji je spajao Osmansko Carstvo s Provincijalom i Ugarskom, a koji je prolazio Brodskom pukovnijom, ostavljao je pozitivniji financijski učinak na pukovniju nego žitna trgovina Savom.

Trgovina Brodske pukovnije s Osmanskim carstvom obavljala se, najvećim dijelom, preko Broda na Savi. Postoji više razloga zbog kojih su trgovački putovi iz Osmanskog Carstva išli prema Brodu, a osnovni je taj što je jedini kontumac, tj. jedino mjesto u kojem se mogla provesti karantena ljudi, stoke i robe, nalazio u Brodu, tj. u neposrednoj blizini grada. Nerijetko su osmanski trgovci iskoristavali činjenicu da je roba morala proći karantenu te su kontumac koristili kao skladište svoje robe.⁷

Glavna vrsta robe kojom se trgovalo i koja je preko Broda išla u Provincijal bile su žive svinje, a Brod je, uz Kostajnicu, bio glavno mjesto za uvoz svinja iz Bosne u Vojnu krajinu. Iz Brodske pukovnije svinje su tjerane na đakovački, osječki ili požeški sajam, a odatle na ugar-

⁴ Joseph von Sonnenfels, *Grundsätze der Polizei, Handlung und Finanzwissenschaft*, 2 (3), (Wien, 1771.), 179.

⁵ Alexander Buczynski, *Gradovi Vojne krajine*, 1. (2.), (Zagreb, 1997.), 46.

⁶ Ivan Erceg, Oživljavanje i razvitak trgovine između Habsburške Monarhije i Turske u 18. stoljeću, *Acta historico-oeconomica Iugoslaviae*, 13., (Zagreb, 1986.), 115-140.

⁷ Buczynski, *Gradovi...*, 1, 43.

sko tržište. Ta trgovina odvijala se dok je Brod na Savi bio vojni komunitet, ali se nesmanjenim intenzitetom nastavljala i dok je Brod bio obično selo u sastavu 1. Podvinjske satnije. Tako statistički opis Vojne krajine Johanna Demiana iz 1806. godine, tj. iz godine kada Brod ima status jednog od sela podvinjske satnije, donosi podatak da je s područja Brodske pukovnije u Provincijal i unutrašnjost Monarhije 1800. godine otjerano 25.725 svinja čija je vrijednost bila 191.681 forinta. Godinu kasnije broj svinja je povećan na 27.679 komada kojima je vrijednost bila 229.268 forinti.⁸ Demianovi podaci zasigurno, i zbog broja uvezenih svinja i zbog količine novca koji je prihodovan trgovinom, izazivaju nevjericu. No, iako broj uvezenih svinja izaziva nevjericu, potvrdu ispravnosti tog podatka možemo naći u činjenici da je još veći broj svinja ostajao u Brodskoj pukovnji. Naime, prema ondašnjim proračunima, u 4.912 kuća, koliko ih je bilo u Brodskoj pukovnji, krajišnici su za svoje potrebe uzgajali preko 70.000 komada svinja, tj. prosjek je bio oko 15 svinja za svaku kuću.⁹ Međutim, zarađena suma novca izaziva dvojbe. Naime, prema Demianovim podacima jedna svinja vrijedila je oko 8 forinti, a podaci iz drugih izvora ukazuju da je cijena svinja bila znatno niža. Tako je "Šumskim uredbama" iz 1787. godine bilo propisano da vlasnik svinja koje naprave štetu u šumskom zabranu mora platiti kaznu koja iznosi 9 forinti za svaku svinju tj. višestruku vrijednost svinje.¹⁰ Cijena svinja još konkretnije je navedena u slučaju krađe koji se dogodio 1785. u Sikirevcima. Naime, 30. ožuka 1785. grupa lopova iz Osmanskog Carstva, tj. Turaka kako se navodi u izvoru, opljačkala je kuću sikirevačkog trgovca Marjanovića te mu, uz ostalo, ukrala i novac kojim je mislio kupiti tisuću komada svinja.¹¹ Za tu kupovinu Marjanović je bio namijenio 1200 forinti. Marjanoviću je bilo ukradeno i 8 velikih svinja kojima je vrijednost bila 40 forinti.¹² Slijedom tih podataka možemo zaključiti da je cijena svinja bila od 1 do 5 forinti te stoga Demianove podatke moramo uzeti s oprezom.

Iz Bosne su se najčešće uvozile mlade i mršave svinje koje su bile dohranjivane žirom u krajiškim šumama te su, tako uhranjene, prodavane na navedenim sajmovima.¹³ Dohrana svinja za tržište, tzv. žirovanje, bila je jedna od rijetkih mogućnosti krajišnika da u Vojnoj krajini zarade gotovi novac kojeg je vladala stalna nestašica. Međutim, veliki broj stoke koja se hranila u krajiškim šumama ozbiljno je narušavao stanje šuma. Stoga 1787. vojne vlasti uvode ograničenje od 15 svinja koje pojedina kuća smije hraniti u šumi, ali i to samo u slučaju ako je žir iznimno dobro rodio.¹⁴

Prema Hietzingeru je 1800. godine kroz Brod u Monarhiju uvezeno i 25.735 grla sitne i krupne stoke kojoj je vrijednost bila oko 236.319 forinti. Taj broj se 1801. godine povećao na 37.492 grla uvezene stoke kojoj je vrijednost bila 398.738 forinti.¹⁵ Osim stoke, kroz Brod na Savi u Monarhiju su se uvozili i drugi proizvodi i poluproizvodi Osmanskog Carstva. Tako je 1800. godine uvezeno: 4.108 komada govedih koža, 217 komada vučjih koža, 2.301 komada jazavčevih koža, 40 komada divokozinih koža, 271.944 komada korpi i drugih pletenih proizvoda, 67.448 ovčjih i kozjih koža, 124 komada vidrinih krzna, 3 tvorova krzna, 7 zečjih krzna, 2.050 klupka dlake, 1.302 para obuće, 287 funti predene svile, 22 funte pamuka, 584 funte pamučnog konca, 19.776 funti vune, 1.884 funte kozje dlake, 776 komada lisičjih krzna, 3.207 komada remenarskih proizvoda, 13.316 komada drvenih predmeta, 75 funti lula, 148 funti duhana,

⁸ Johann A. Demian, *Statistische Beschreibung der Militär-Grenze*, 1.(2.), (Wien, 1806.), 153.

⁹ Österreichisches Staatsarchiv Wien, Kriegsarchiv, Hofkriegsrat (dalje: KA HKR) 1756. 11-703/3.

¹⁰ Hrvatski državni arhiv Zagreb, Babogredska satnija (dalje: HDA BS), Schumske uredbe 1787.

¹¹ KA HKR 1785. 25-817.

¹² Specifikacija ukradene Marjanovićeve robe pokazuje neuobičajeno bogatstvo za Vojnu krajinu. Naime Marjanoviću je ukradeno još 18 govoda, 4 konja, 30 ovaca, 15 tovara kukuruza, 3 tovara pšenice, 15 vozova sijena, 2 kočije, 2 bakrena kotla, 1.000 sadnica voća, 6 kaca loja, 50 govedih i vučjih koža koje je uvezao iz Bosne, tave, gunjci itd., sve skupa u vrijednosti od 2.275 forinti. Isto.

¹³ J. Csaplovics, *Slavonien und zum Theil Croatien*, 1. (2.), (Pesth, 1819.), 131, 132.

¹⁴ HDA BS *Schumske Uredbe* 1787.

¹⁵ Carl B. Hietzinger, *Statistik der Militärgrenze des österreichischen Kaiserthums*, 2 (2), (Wien, 1817-1823.), 325.

23.443 funte žutog varka (auripigmenta), 238 funti crnih gloginja, 114 funti šišarki, 40 funti sapuna, 420 funti riže, 416 funti luka.¹⁶

Popis, međutim, ne donosi podatke o količini uvezene odjeće, sadnica voća, bakrenih posuda, pokrivača i sličnih turskih predmeta, koji su u Krajini i Monarhiji imali veliko i stalno tržište. No, tim se predmetima uglavnom trgovalo na raštelima koji su se u Brodskoj pukovnici nalazili u Rajevom Selu, Županji i Šamcu. Naime na raštelima se smjelo trgovati samo takvom robom koja nema "otrov"¹⁷, tj. koja ne može donijeti zarazu kuge, premda je upravo jedna ženska haljina, donešena u Irig iz Osmanskog Carstva 1795. godine, izazvala epidemiju koja je u Srijemu pobila stotine ljudi.¹⁸

Dok su krajišnici Brodske pukovnije od trgovine svinjama imali određenu korist, drugi trgovački pravac koji je išao smjerom istok-zapad, tj. tekao rijekom Savom, omogućavao im je tek zanemarivu zaradu.

Rijeka Sava omogućavala je brži prijevoz većih količina robe. Tim smjerom se od 1758. godine teglila roba iz južne Ugarske do Jasenovca, a odatle se prevozila u unutrašnjost Monarhije ili do jadranskih luka, napose do Senja.¹⁹ Osnovni proizvod južne Ugarske prevožen slavonskom obalom Save bilo je žito. Samo 1810. godine otegljeno je 228 brodova s 704.382 vagana žita,²⁰ godinu kasnije, 1811., tim pravcem prošlo je 186 brodova s 659.002 vagana žita.²¹ Osim žita prevoženi su i drugi poljoprivredni proizvodi, napose duhan i vino. Tim je pravcem 1810. godine u 12 brodova prevezeno 13.760 centi duhana, a 1811. godine 3.987 centi u četiri broda.²²

Najveće količine uvezene soli u Slavonsku vojnu krajinu također su dolazile Savom. Sol je brodovima solaricama²³ dovožena iz gornje Ugarske, iz Marmaroša ili iz Erdelja te istovarena u Kraljevskim solarskim uredima u Županji i Brodu. Preko tih ureda Brodska pukovništva je 1801. godine iz Ugarske uvezla soli u vrijednosti 52.781 forinti.²⁴ Kraljevski solarski uredi bili su jedina mjesta na kojima su krajišnici smjeli kupovati sol. No, usprkos strogim kaznama, oni su često kupovali jeftiniju, krijumčarenu sol iz Bosne.

Rijekom Savom također su transportirani med, vosak i sirova svila - osnovini izvozni artikli Slavonske vojne krajine i Brodske pukovnije u unutrašnjeaustrijske pokrajine i Trst. Tako Brodska pukovništva 1800. godine izvozi 142 cente meda i voska i ostvaruje prihod od 2.470 forinti.²⁵ Godinu kasnije izvoz meda i voska opada na 65 centi i 1.357 forinti. Slično je i sa sirovom svilom, koje je 1800. godine izvezeno u vrijednosti 3.428 forinti, a 1801. za 2.828 forinti.

Tek sredinom devetnaestog stoljeća u trgovinu i prijevoz Savom aktivnije se uključuju i rijetki pojedinci iz Brodske pukovnije. Prvi sudionici te trgovine bili su Cincar Jovo Vrušćević iz Babine Grede, koji je prodavao stare krpe i Savom ih slao do Zagreba,²⁶ te Petar Filipović

¹⁶ J. Demian, *Beschreibung...*, 2., 165.

¹⁷ Peter Krajasich, *Die Militärgrenze in Kroatien*, (Wien, 1974.), 216.

¹⁸ Csaplovics, *Slavonien ...*, 1., 332.

¹⁹ *Briefe über die Schifffahrt und Handlung in Ungarn, Sklavonien und Kroatien*, (Prag, 1783.) 64, 65.

²⁰ Krunoslav Tkalac, Sava kao plovni put u 18. i 19. stoljeću, (Zagreb, 1973.), 240. Tkalac navodi da je 1840. godine Savom prošlo "500 većih brodova nosivosti do 300 tona".

²¹ Hietzinger, *Statistik...*, 2., 328.

²² Isto.

²³ Salzschiffe.

²⁴ Demian, *Beschreibung...*, 2., 159.

²⁵ Isto, 153.

²⁶ Krunoslav Tkalac, *Babogredska kompanija*, (Vinkovci, 1994.), 108-110.

iz Šamca i izvjesni Petrović iz Županje. Filipović i Petrović bili su vlasnici teglenica kojima je prevoženo drvo, šljunak, građevinski materijal itd. Osim tih pojedinaca, ubiranjem maltarine i održavanjem vučnog puta uz Savu - *kopitnice*, i satnije su ostvarivale određenu posrednu korist od prijevoza Savom. Regulacijom maltarine koja je provedena 1771. godine Brod na Savi trebao je od svakih 1.000 vagana žita koji bi bili preveženi Savom ubilježiti prihod od 34 krajcara.²⁷ Kao naknadu za održavanje kopitnice i osiguranje konja za vuču brodova, satnije su od brodarar ubirale 24 krajcara za svakog odmornog konja kojeg su brodari uzimali.²⁸ No, osim tih sitnih sredstava tranzitna je trgovina ostavljala malo konkretnih tragova na materijalno stanje ljudi u Krajini.

Trgovina unutar satnijskih granica

Za razliku od tranzitne trgovine, koja je prvenstveno ovisila o odnosima Habsburškog i Osmanskog Carstva, te o zakonitositima ekonomske konjunktore, trgovina u unutrašnjosti Brodske pukovnije imala je drukčije karakteristike. Postojao je niz društveno uvjetonavih okolnosti koje su, posredno ili neposredno, utjecale na znatno sporiji razvoj trgovine u Slavonskoj vojnoj krajini nego u drugim dijelovima Habsburške Monarhije. Temeljna načela prema kojima je funkcionirala Krajina značajno su utjecala na trgovačku aktivnost na tom području.

Naime, kako u Slavonskoj vojnoj krajini nije postojala duga trgovačka tradicija, svi su trgovci prvotno bili obični vojnici koji su za svoju službu kao plaću dobili carsku zemlju.²⁹ Ulaškom u trgovačko zanimanje oni ostaju uživatelji carske zemlje, a time im ostaju i sve vojničke obveze i dužnosti koje su imali svi obični krajišnici. U slučaju da im bavljenje trgovinom onemogućava izvršavanje vojničke dužnosti vojne vlasti ih oslobađaju vojničkih aktivnosti, ali trgovci moraju na svoje mjesto poslati zamjenu, tj. morali su platiti krajišnike da ih zamijene.³⁰ Stoga nije neobično da su trgovci većinom bili doseljenici iz Osmanskog Carstva, Grci i Cincari. Budući da oni nisu imali zemlju koja bi ih obvezivala na obavljanje vojničkih dužnosti, vojne su im vlasti nametnule plaćanje kvartalnog poreza tzv. "obrambenih novaca".³¹ Trgovci stokom i robom na veliko plaćali su 10 forinti kvartalno tj. 40 forinti godišnje, a kramari polovicu tog iznosa. Trgovci stokom uz to su plaćali posebne licence za trgovinu s ostatkom Monarhije.³² Tko nije mogao platiti bio bi izbrisan iz registra trgovaca i svrstan u obične krajišnike.

Interes običnih krajišnika za kupovinu bio je znatno manji negoli je to bilo kod stanovnika ostatku Monarhije. Naime, vojnokrajiško društvo bilo je prije svega seljačko društvo u kojem je značajan broj najsposobnijih muškaraca obavlja vojničke dužnosti. Za obavljanje vojničke dužnosti oni nisu bili plaćeni novcem, nego su, kako smo spomenuli, dobivali carsku zemlju na uživanje.³³ Stanje u kojem je zemlja praktično jedina vrijednost, a nedostatak gotovog nov-

²⁷ Wilhelm Wagner, Die Save und die "Militär-Kommunität Brood" (1692-1873), *Mitteilungen der Österreichischen Geographischen Gesellschaft*, 109, (Beč, 1967), 402. Zanimljivo je za primjetiti da propis kojim se određuju prihodi vojnih komuniteta iz 1780. godine pod stavkom "Slučajni prihodi" spominje prihod od brodova koji pristaju u komunitetu no u samom propisu nigdje se ne navodi koliki prihod komunitet može očekivati od brodova koji pristaju u njegovoj luci kao ni to koliko pristojbu plaća pojedinačni brod kada pristaje na obalama komuniteta. v. KA HKR 1780. 25-1294.

²⁸ HDA Slavonska generalkomanda (dalje: Sgk) 58/15, 1783.

²⁹ Franz Vaniček, *Specialgeschichte der österreichischen Militärgrenze*, 3 (4), (Wien, 1875.), 195. Njihovi nasljednici nisu nužno morali ostati trgovci nego su, ovisno o potrebama vojske, mogli ponovno postati obični vojnici.

³⁰ HDA Sgk, kut. 7, 1753.

³¹ Vaniček, *Specialgeschichte...*, 3, 195.

³² Günther Rothenberg, *The military border in Croatia 1740.-1881.*, (Chicago/London, 1966.), 98.

³³ Osim u slučaju kada se nalaze osam dana udaljeni od kuće, a i tada dobivaju samo 2 krajcara dnevno. HDA Sgk 1753., kut. 7, f. 10.

ca akutna pojava, zahtijevalo je poseban oblik funkcioniranja zajednice. Kućna zadruga se nametala kao najfunkcionalniji oblik koji je omogućavao osiguranje većine egzistencijalnih potreba svojih članova, a time i pretpostavki za održanje vojnokrajiskog sustava. Međutim, osnovno obilježje kućne zadruge jest autarkija, tj. težnja da zadruga sama zadovolji što je moguće više potreba svojih članova. Ta nastojanja, iako prirodna, nisu pogodovala razvoju trgovačke aktivnosti. Osobito se to može reći za razdoblje nakon 1807., kada je *Temeljnim zakonom* kućna zadruga ozakonjena kao jedini oblik udruživanja krvnih srodnika.

Za razliku od kućne zadruge, simbola zatvorenosti i vezanosti za određeni prostor, osnovna pretpostavka razvoju trgovine jest otvorenost. Trgovina je, kao jedan od preduvjeta za širenje poslovanja i tržišta, zahtijevala slobodu kretanja. No, vojni karakter pokrajine uvjetovao je otežano kretanje po Krajini. Ta "otežanost" ogledala se u ispresjecanosti Vojne krajine satnijskim, pukovnijskim i generalatskim granicama, za kojih su prelazak bile prijeko potrebne putne isprave. Iako su trgovci uvijek dobivali putovnice, zasigurno da za poslovanje nije bilo poticajno svakodnevno čekanje u satnijskim uredima da bi se dobili dokumenti za odlazak na sajam u susjednu satniju, da se ne spominje put po putovnicu u pukovnijsko zapovjedno mjesto da bi se moglo otići po robu u susjednu pukovniju.

Nova otegotna okolnost za trgovinu u Vojnoj krajini nastaje 1803. godine kada se uvodi institucija seoskih skladišta - *magazina*.³⁴ Osnivanje zajedničkih skladišta predložio je Sonnenfels još 1769. godine, a 1803. uvode se kao kvalitetna zajednička spremišta viškova seoskih žitarica budući da su se žitarice pohranjene u štagljevima kućnih zadruga često kvarile.³⁵ Osim toga seoska skladišta imala su ulogu strateške rezerve hrane koja se izdavala u slučaju gladi. Iako su skladišta oformljena iz pozitivnih pobuda, ipak su bila još jedno opterećenje za krajišnike koji su u mjesno skladište morali davati najmanje po dva mjerova od svojih proizvoda.³⁶ U rodnoj godini davanja u seoski magazin bila su i veća. Vojne su vlasti žitarice iz zajedničkih skladišta izdavale samo u slučaju nestašice i gladi.³⁷ Zbog čestih godina gladi institucija seoskih spremišta opravdavala je svoje osnivanje. Naime, zahvaljujući njima vojna sposobnost krajišnika nije opadala u godinama nestašice hrane.

Krajišnici, međutim, često nisu prijavljivali točan urod te su provođene česte vizitacije kućnih spremišta da bi se utvrdila točna količina žitarica i brašna te usporedila s prijavljenom količinom. Prije svake vizitacije krajišnici se opominju da "nijedan svoju hranu što imade ne zataji budući da comp. želi da se sva nalazi u magacinu."³⁸ Stav krajišnika prema seoskim skladištima istaknut je u zahtjevanjima stanovnika Brodske pukovnije 1848., kada traže: "ukidanje sada postavajucih seoskih magacinah".³⁹

Obvezom predavanja dijela proizvoda u seoska skladišta sprečavala se mogućnost prodaje poljoprivrednih viškova, a time i moguće iniciranje cjelokupnog procesa trgovanja u Krajini. Krajišnici su svoje proizvode smjeli iznijeti na tržište tek nakon što su ostavili dovoljno za potrebe svoje kuće, predali određenu količinu u seoski magazin, te podmirili obveze prema svećeniku.⁴⁰

Magazonirungs Dossier Sikirevačke satnije za lipanj 1826. godine potvrđuje da su velike količine proizvoda predavane u magazine.⁴¹ Tako:

³⁴ Lazar Čelap, Arhivski fond Slavonско-sremska-generalna komanda, *Arhivski vjesnik*, IV-V., (Zagreb, 1962.), 339.

³⁵ Zavičajni muzej "Stjepan Gruber", Županja, *Befehls protocoll Babogreder Commpanie* za datum 23. 4. 1823.

³⁶ HDA BS Knjiga zapovijedi za 4. 3. 1818.

³⁷ HDA BS Knjiga zapovijedi za 9. 4. 1837.

³⁸ HDA BS Knjiga zapovijedi za 12. 3. 1840.

³⁹ Filip Potrebića, Brodska pukovnja u zbivanjima 1848-1849, *Zlatna dolina*, 2., (Požega, 1996.), 32.

⁴⁰ HDA BS Knjiga zapovijedi za 3. 1. 1821.

⁴¹ HDA BKP, 5. Sikirevačka satnija, 1826.

- selo Sikirevci predaje 2.718 vagana kukuruza, 300 vagana suražice i 200 vagana zobi;
- selo Kruševica predaje 1.278 vagana kukuruza i 17 vagana zobi;
- selo Šamac predaje 656 vagana kukuruza i 167 vagana zobi;
- selo Velika Kopanica predaje 18 vagana kukuruza, 104 vagana suražice, 221,5 vagana ječma i 40 vagana zobi;
- selo Mala Kopanica predaje 53 vagana kukuruza, 33 vagana suražice i 67 vagana ječma;
- selo Beravci predaju 542 vagana kukuruza, 173 vagana suražice, 602 vagana ječma, 51 vagana zobi;
- selo Jaruge predaju 504 vagana kukuruza, 11 vagana ječma, 163 vagana zobi;
- selo Novigrad predaje 222 vagana kukuruza i 17 vagana ječma;
- selo Prnjavor predaje 174 vagana kukuruza;
- selo Kupina predaje 130 vagana kukuruza i 207 vagana ječma.

Ukupno je stanovništvo satnije predalo 6.294 vagana kukuruza, 610 vagana suražice, 1.125,5 vagana ječma i 638 vagana zobi. Pritom je znakovito da su te količine uskladištene u lipnju, tj. prije žetve pšenice i priljeva novih zaliha.⁴² Seosko skladište sela Novigrad u lipnju 1820. imalo je 26 vagana pšenice uskladištene još od prethodne godine.⁴³ Ako bismo iskoristili podatke o cijeni žitarica koje donosi Buczynski, ukupna vrijednost uskladištene robe bila je 3.726 forinti.⁴⁴ Valja napomenuti je da se u navedenoj sumi ne nalazi cijena kukuruza, koji se čuvao u najvećoj količini, no u izvorima i literaturi nisam pronašao cijenu jednog vagana kukuruza.

Svi nepodijeljeni i nepotrošeni viškovi žitarica prodavani su, a zarađeni novac išao je u pukovnijsku i satnijsku blagajnu. Nerijetko se događalo da su časnici i dočasnici koji upravljaju skladištima prodavali žitarice iz magazina za svoj račun. Tako 12. ožujka 1832. godine graničar Andrija Vučković u ime graničarske općine Prnjavor Sikirevačke satnije, podiže tužbu protiv kaplara Ivana Trepšića.⁴⁵ Tužba otkriva da je kaplar Trepšić 11. listopada 1831. godine u Brod odvezao i "brez znanja stareshina" prodao četiri vreće seoske zobi, "a nezna se kudasu otakovi novczi potrošiti". Osim toga, prema tužbi, Trepšić je 16. rujna 1831. godine u Brodu prodao 2,5 vreće seoskog kukuruznog brašna. Navode se i raniji prijestupi kaplara Trepšića. Tako je Trepšić 1827. godine prodao 35 kola seoskih bundeva, i to po 5 forinti za kola, a novac je zadržao za sebe. Uz to opuzili su ga da je 1830. godine ukrao 100 dasaka od graničara Ilije Glavaševića iz Donje Bebrine.

Trgovci su se morali suočavati i s državnim monopolom na neke od najunosnijih proizvoda, kao što su duhan, tekstil i sol.

Tekstil je dovožen iz austrijskih predionica, a sol iz ugarskih solana te su distribuirani u Vojnoj krajini bez ikakva utjecaja domaćih trgovaca.⁴⁶ Da državni monopol istovremeno nije predstavljao i zaštitu krajišnika od visokih cijena, pokazuje nam žalba Brodske pukovnije upućena u kolovozu 1821. Dvorskom ratnom vijeću, u kojoj se ističe neprihvatljivo visoka cijena soli te se Vijeće moli da se cijene snize.⁴⁷

⁴² Velike količine žitarica uskladištene na jednom mjestu privlačile su velike količine štetočina. Stoga su vojne vlasti tražile mačke od krajišnika da iskorijene glodavce iz magazina. V. HDA BS Knjiga zapovijedi za 23. 12. 1828.

⁴³ HDA BKP kut. 370.

⁴⁴ Izračun je obavljen na osnovi podataka o visini cijena u Vojnoj krajini datih u: Buczynski, *Gradovi ...*, 2., 48.

⁴⁵ HDA BKP 5. satnija 816/4662, 1832.

⁴⁶ M. Valentić, Uloga ekonomskih odnosa u razvitku hrvatskih gradova u XVIII. stoljeću, Povijesni muzej Hrvatske, *Predavanja*, 4., (Zagreb, 1967)

⁴⁷ HDA BS Knjiga zapovijedi za 29. 8. 1821.

Za razliku od visokih cijena proizvoda na koje je država imala monopol, cijene trgovačke robe administrativnim su putem ograničavane. Svaka dva mjeseca vojne su vlasti trgovcima, gostioničarima i mesarima određivale maksimalne cijene pojedinih vrsta robe - *limitacije*. Svako kršenje limitacija ili neisticanje cijena na ulazu u trgovinu, gostionicu ili mesnicu oštro se kažnjavalo batinanjem i oduzimanjem prodajne dozvole. Čini se da su cijene određivane uz pristanak krajišnika. Naime, visoki časnik pukovnije određivao je cijenu robe tek nakon razgovora s predstavnicima krajišnika iz svakog sela satnije. Cijena robe nije bila viša od cijene za koju su krajišnici rekli da je mogu plaćati.⁴⁸ Stoga su cijene gotovo stalno bile na istoj razini. Tek u godinama gladi ili ratnoj 1848. godini znatnije povećavana cijena. Tablica limitacija u Brodskoj pukovnici za tridesetogodišnji razdoblje od 1820. do 1850. godine ukazuje na siromaštvo ponude koja se uglavnom sastojala od mesa i mesnih preradevina, brašna i pekarskih proizvoda, alkohola, te dvaju obrtničkih proizvoda - svijeća i sapuna.⁴⁹

Limitacije cijena:

artikl\ datum	15. 5. 1820.	28. 3. 1821	9. 1. 1822.	12. 11. 1828.	29. 7. 1829.	21. 5. 1838.	24. 7. 1842.	13. 5. 1849.
govedina	8 kr	10 kr	9 kr		7 kr	12 kr		16 kr
teletina	10 kr	16 kr	10 kr		10 kr	15 kr		20 kr
ovčatina	9 kr		6 kr		5 kr	7 kr		12 kr
svinjetina sa slaninom	10 kr	12 kr	10 kr		10 kr		12 kr	20 kr
svinjetina bez slanine	6 kr	10 kr	8 kr		8 kr		10 kr	18 kr
janjetina s lojem		8 kr					9 kr	
janjetina bez loja		6 kr						
džigerica i druga drobovina	4 kr	5 kr	4,5 kr			6 kr		
suho meso sa slaninom								
suho meso bez slanine			13 kr		18 kr		16 kr	
slanina sviježa	21 kr	15 kr	21 kr					
stara slanina		21 kr			26 kr		30 kr	
necijedeni loj		36 f i 50 kr		29 f i 28 kr	25 f i 47 kr	38 f i 39 kr		
cijedeni loj		46 f		36 f i 48 kr	32 f i 12 kr	49 f i 18 kr		
salo		24 kr	26 kr		26 kr		40 kr	
mast		24 kr	24 kr		24 kr		36 kr	
kruh	3 kr			3 kr	3 kr			
zemljčka	1 kr		1 kr	1 kr	1 kr			
1 oka brašna	4 f 5 kr			6 f 25 kr	6 f 24 kr			
svijeće	29 kr	39 kr		32 kr	28 kr	40 kr		
sapun	21 kr	28 kr		24 kr	20 kr			
staro vino			20 kr					18 kr
mlado vino			12 kr					12 kr

⁴⁸ Vladoje Ivakić iznosi podatak koji navodi na zaključak da su se limitacije određivale u dogovoru vojnih vlasti i krajišnika. On iznosi: "Cijene su izdavale vojne oblasti u sporazumu s Krajišnicima, kako se to razabire iz: "Slavne Regiments Comande Zapovid na 30. septembra 1812. gdje veli: U petak oche Gospodin Major Szacsen zbog Limitacie po Compagnia odlazit i u pol Dahna u Petak imadu po dva stashesine recsenog Gospodina Majora docsekaty i u Sellu imadu se Ljudi ispitati ochelly i mogully ony Gospodi po izdatoj Limitacie njima potribita za novce davaty". V. Vladoje Ivakić, Aprovizacija pučanstva, organizacija poljodjelskog rada i maksimalne cijene u bivšoj Vojnoj krajini, *Obzor*; 382., (Zagreb, 1915.)

⁴⁹ HDA BS Knjige zapovijedi za razdoblje 1819.-1856.

stara sljivovica		48 kr				36 kr
mlada sljivovica		24 kr				20 kr
pivo		6 k				12 kr
duhan				28 kr		

Kako se čini, posljedica niza otegotnih okolnosti jest vrlo mali broj trgovaca u Brodskoj pukovnici. Tu tvrdnju možemo potkrijepiti tek podacima iz prvog službenog popisa stanovništva provedenog 1857. Premda su vojne vlasti za svoje potrebe još od sredine 18. stoljeća provodile brojne popise, popis trgovaca koji svoju robu prodaju u satnijama Brodske pukovnije, prema mom skromnom uvidu u arhivsku građu, nije sačuvan. Tek sumarni popis stanovništva za 1764. navodi da se u Brodskoj pukovnici nalazi 166 trgovaca, no taj popis u trgovce ubraja i obrtnike koji prodaju svoje proizvode, opančare, mlinare, kožare itd.⁵⁰ Osim toga, iz tog broja nije izdvojen vojni komunitet Brod na Savi, u kojem se zasigurno nalazi najviše i obrtnika i trgovaca.⁵¹ Stoga je popis iz 1857. prvi mjerodavan popis. Prema tom popisu, čitava Brodska pukovnica, bez komuniteta Brod na Savi, od 73.066 stanovnika imala je 53 trgovca, tj. 0,0725 % stanovništva aktivno se bavi trgovinom.⁵² Pritom nije istaknuta razlika između trafikanata i torbara.⁵³ Pomoćnih radnika u trgovini bilo je samo 14, tj. 0,019 % ukupne mase stanovništva. U komunitetu Brod na Savi situacija je nešto drukčija, naime 1857. godine Brod ima 2.420 stanovnika, a trgovinom se bavi 31, tj. 1,28 % gradskog stanovništva. U Brodu se nalazi 13 pomoćnih radnika u trgovini. Još povoljnija situacija bila je u Brodu 1818. godine, kada se od 2.177 stanovnika 49 bavilo trgovinom, tj. 2,25 % ukupnog pučanstva.⁵⁴ Broj pomoćnika isti je kao i 40 godina kasnije. Iako je Brod te 1818. još uvijek samo jedno od mjesta 1. Podvinske satnije može se uočiti je da je punu 31 godinu očuvao trgovačko i obrtničko obilježje kakvo je imao kao slobodni vojni komunitet.

Pedesetak trgovaca teško je zadovoljavalo sve potrebe stotinjak sela Brodske pukovnije stoga su glavna mjesta trgovanja bili sajmovi. Na sajmovima je ponuda robe bila raznovrsnija, a cijene su bile niže. U Brodskoj pukovnici svako je mjesto imalo pravo na održavanje jednog godišnjeg sajma. Godišnji sajmovi najčešće su bili na svetkovinu sveca zaštitnika mjesta.⁵⁵ Pa ipak većina mjesta nije organizirala sajmove. Tako je 1815. godine samo 16 mjesta Brodske pukovnije organiziralo redovite godišnje sajmove.⁵⁶

Popis sajmova u Brodskoj pukovnici 1815. godine po mjestima i datumu održavanja:

mjesec/mjesto i datum održavanja

siječanj						
veljača						
ožujak	Podvinje (25.)	Otok (19.)				
travanj						
svibanj						
lipanj	Podvinje (13.)	Klokočevik (24.)	Otok (13.)	Nijemci (29.)		
srpanj	Klakar (25.)	Rajevo Selo (20.)				
kolovoz	Podvinje (15.)	Vrhovina (15.)	Vinkovci (6.)	Nijemci (20.)	Županja (16.)	Županja (29.)
rujan	Klakar (8.)	Privlaka (11.)	Bošnjaci (5.)	Vrbanja (8.)	Drenovci (29.)	
listopad	Gradište (4.)					
studeni	Podvinje (1.)	Andriaševci (30.)	Nijemci (25.)			

⁵⁰ KA HKR 1764 10/504.

⁵¹ Vojni komunitet Brod na Savi 1768. godine imao je 116 trgovaca u koje su ubrojani i obrtnici koji su sami prodavali svoje proizvode. v. KA HKR 1768. 27-9/2.

⁵² *Bevölkerung und Viehstand von der Militärgrenze nach der Zahlung vom 31. October 1757.* (Wien, 1959.), 2, 3.

⁵³ KA HKR 1764. 10/504. Trafikanti i torbari dvije su kategorije trgovaca u maloprodaji, tzv. *kramara*, koje se spominju u izvorima od sredine 18. stoljeća.

⁵⁴ Hietzinger, *Statistik...*, 2, 425.

⁵⁵ Muzej Brodskog Posavlja, Slavonski Brod, KHZ 279.

⁵⁶ HDA Sgk 1815. Q 9/24.

prosinac Podvinje (21.) Otok (6.)

Primjer sela Podvinje pokazuje da su vojne vlasti oduzimale pravo selima na održavanje sajmo-va. Naime, selo Podvinje 1815. godine, među ostalim, održava sajam i 25. ožujka, no gubi pravo na sajam na taj dan te ponovno traži i dobiva pravo odvijanja sajma na taj dan 1834. godine.⁵⁷

Osim godišnjih, tjedni sajmovi održavaju se u Županji i Vinkovcima kao trgovištima pukovnije. Do 1821. godine komunitet Brod ima pravo na deset mjesečnih i dva godišnja sajma, a 5. svibnja 1821. dobiva vladarevo odobrenje za održavanje četiri povlaštena godišnja sajma. Oni su se održavali "na pravoslavni blagdan Uznesenja Marijina, na blagdan Presvetoga Trojstva, na blagdan svetog Stjepana apostolskog kralja i svete Katarine djevice i mučenice".⁵⁸ Sajmovi se nisu smjeli održavati nedjeljom, a ako bi njihovo održavanje padalo u nedjelju vojne vlasti su njihovo održavanje određivale za drugi dan.⁵⁹

Za red na sajmu brinula se vojna postrojba sastavljena od po jednog časnika i dočasnika te najmanje devet vojnika.⁶⁰ Ta grupa vojnika sprečavala je tuče, krađe i razna lupeštva. Osim toga posredovali su pri kupoprodajnim problemima. Njihovo posredovanje ilustrira slučaj sa sajma održanog u Babinoj Gredi 25. lipnja 1835. godine. Naime, Ilija Užarević iz Gundinaca prodao je vola Petru Kopiću iz Babine Grede, ali ovaj mu nije isplatio sav novac. Užarević je fizički napao Kopića. Vojna postrojba prekinula je tuču te obojici oduzela i novac i vola, a naknadno su zbog remećenja reda kažnjeni sa 25 udaraca batinom.⁶¹

Održanje reda nije bio jedini interes vojnih vlasti na sajmovima. Naime, sajmovi su bili važan izvor prihoda za vojne vlasti. Ubirući porez na svaku kupoprodaju, te ubirući prihod od arendatorskih usluga, država je zarađivala do 70.000 forinti godišnje. Krajišnici su morali platiti porez od: 17 krajcara za prodanog konja ili govedo, 7 kr. za prodanu svinju, 3 kr. za prodanu ovcu ili kozu.

Arendatorske usluge su iznosile: 17 kr. za veliki šator, 12 kr. za mali šator, 17 kr. za mehanu, 12 kr. za kola s kojih se prodaje, 8 kr. za taljiga s kojih se prodaje, 4 kr. za kolesa s kojih se prodaje, 3 kr. za bisage iz kojih prodaje kalada.

Krajišnik koji je točio svoje piće plaćao je porez od 15 kr. za svaki akov vina, te 30 kr. za svaki akov rakije.⁶² Cijene arendatorskih usluga su s vremenom povećavane tako da su 1853. godine iznosile: 20 kr. za veliki šator, 15 kr. za mali šator, 18 kr. za mehanu, 6 kr. za kolesa s kojih se prodaje, 4 kr. za bisage.

Arendatorske usluge za vino i rakiju ostale su jednake kao i 1819. godine.⁶³ Usporedimo li arendatorske usluge u Brodskoj pukovnji s tim uslugama u drugim dijelovima Vojne krajine, uočljivo je da su cijene usluga znatno više u Brodskoj pukovnji. Tako navedena arenda za veliki šator, koja u Brodskoj pukovnji iznosi 20 kr., u Karlovačkom generalatu iznosi 15 kr. Arenda za mehanu u Varaždinskom generalatu iznosi 12 kr. itd. Primjer brodskog trgovca Miatovića pokazuje koje su posljedice neplaćanja arende. Naime, on je 15. listopada 1835. godine prodavao robu na sajmu u Petrovaradinu, a da nije platio arendu niti je imao odobrenje za prodaju. Nakon godinu dana suđenja osuđen je na fizičku kaznu od 25 udaraca batinom te novčanu kaznu od 50 forinti.⁶⁴

⁵⁷ HDA Sgk 1834. Q 28/5.

⁵⁸ *Kronika franjevačkog samostana u Brodu na Savi (1806-1833)*, 2 (3), (Sl. Brod 1997), 241.

⁵⁹ HDA BS Knjiga zapovijedi za 31. 1. 1821.

⁶⁰ HDA BS Knjiga zapovijedi za 1819. i 1820.

⁶¹ HDA BS Knjiga zapovijedi za 2. 7. 1835.

⁶² HDA BS Knjiga zapovijedi za 9. 9. 1819.

⁶³ Državni arhiv Slavonki Brod (dalje DASB), *Stadts Magistrat* kut. 89, 15/5 1853.

⁶⁴ HDA Sgk 1836. Q 28/9.

Za vrijeme održavanja sajмова, u Krajinu je bio dopušten pristup i trgovcima iz Provincijala pa čak i židovskim trgovcima torbarima kojima je, kao i svim Židovima,⁶⁵ inače bio zabranjen pristup u Krajinu.⁶⁶ Krajišnik koji bi kupio robu od torbara u neki drugi dan osim sajmenog dana bio bi kažnjen s 25 batina, a roba bi mu se oduzela.⁶⁷ Na sajmovima su svoje proizvode mogli prodavati i obrtnici koji bi platili dodatnih 6 forinti godišnjeg poreza. Kovači, obučari, krojači i mlinari ponajčešći su obrtnici na sajmovima.⁶⁸ U Brodskoj regimenti 1842. godine od 601 obrtnika 309 samo prodaje svoje proizvode, a od 280 obrtnika koji djeluju u vojnom komunitetu Brod na Savi 111 samo prodaje svoje proizvode. Obično su proizvodi kupljeni kod obrtnika bili jeftiniji za nekoliko krajcara, nego isti proizvodi kupljeni kod trgovca. Kramari su ipak velika konkurencija obrtnicima zbog raznovrsnosti robe koju prodaju. Stoga nisu rijetke tužbe obrtnika kojima se traži da se trgovcima zabrani prodavanje obrtničke robe za koju nemaju izričito dopuštenje obrtničkog ceha.⁶⁹

Obični krajišnici na sajmovima su najčešće kupovali i prodavali stoku, ali prodavali su i proizvode svojih zadruga. To su najčešće bile drvene posude ili drugi predmeti od drva koje su krajišnici izrađivali u zimskim mjesecima kada nije bilo radova u polju. Vojne vlasti inzistirale su na tome da budu upućene u svaku kupoprodajnu aktivnost. Više se puta u satnijskim *Befehls protocollima* ističe da krajišnici ništa ne smiju kupiti ili prodati a da nisu obavijestili satnijsko zapovjedništvo.⁷⁰ Razlog za takvo inzistiranje na potpunoj kontroli kupovine i prodaje u Krajini zasigurno se nalazi u novcu koji vojne vlasti ubiru od trgovine. No, manje važan razlog za kontrolu kupoprodaje jest i taj što su vojne vlasti čitajući dnevne knjige zapovijedi iščitavale i oglase za prodaju te su morale znati što je prodano, a što nije.

Svaka kupoprodajna aktivnost, na inzistiranje vojnih vlasti, morala se plaćati novcem. Iako se u literaturi nerijetko može pročitati da je trampa bila dopuštena,⁷¹ ona je strogo zabranjivana. Temeljnim zakonom od 1807. godine dopuštena je bila trampa samo "sirovih za sirove proizvode".⁷² No sudeći po čestim opomenama i isticanjima zabrane trampe u satnijskim protokolima, ona je bila čest i uobičajen oblik razmjene dobara u Brodskoj pukovnji. Opomene su osobito učestale u godinama pred burnu 1848., kada se krajišnici gotovo svakodnevno opominju da kupuju samo novcem.

Zabrana trampe samo je jedna od odredbi vojnih vlasti koja pridonosi ograničavanju razvoja trgovine u Vojnoj krajini. Ograničavanju razvoja unutarstanijske trgovine prilazilo se redovito planski, iako katkad, kao u slučaju seoskih skladišta, s dobrom namjerom. No, budući da su načela funkcioniranja trgovine u suprotnosti s načelom funkcioniranja Vojne krajine i budući da bi ispunjavanje prijeko potrebnih preduvjeta za uspješno obavljanje trgovačke aktivnosti znatno uzdrmalo temelje vojnokrajiškog sustava osamnaestog i devetnaestog stoljeća, vojne su vlasti nizom uredbi posredno i neposredno onemogućavale stvaranje tih preduvjeta. Stoga je trgovanje u Vojnoj krajini, izuzev izdvojenih otoka - vojnih komuniteta, bilo samo jedan od elemenata koji su podržavali proces militarizacije tog područja. Favoriziranje tranzitne trgovine s Osmanskim Carstvom, s jedne strane i ograničavanje unutrašnje trgovine, s druge strane, obilježja su sustava kojem je osnovna ambicija da osigura što više što jeftinije vojske.⁷³

⁶⁵ Premda se od početka 19. stoljeća razmišljalo da se Židovima dopusti naseljavanje u Krajini, da bi pridonijelo njezinu bržem ekonomskom razvitku, oni to dopuštenje dobivaju tek u drugoj polovici devetnaestog stoljeća. V. V. Arneht, *Geschichte Maria Theresias*, 9, 466.

⁶⁶ HDA BS Knjiga zapovijedi za 21. 7. 1819.

⁶⁷ HDA BS Knjiga zapovijedi za 11. 8. 1819.

⁶⁸ Rudolf Bičanić, *Doba manufakture u Hrvatskoj i Slavoniji*, (Zagreb, 1951.), 46.

⁶⁹ DASB kut. 89, 542/43.

⁷⁰ HDA BS Knjiga zapovijedi za 7. 5. 1837.

⁷¹ Krajasich, *Die Militärgrenze ...*, 202.

⁷² Vaniček, *Specialgeschichte ...*, 3., 196.

⁷³ Mirko Valentić, Osnovni problemi u ekonomici Hrvatsko-slavonske Vojne krajine, *Historijski zbornik XVIII.*, (Zagreb, 1965.), 89. Zadržavanjem postojećeg stanja u krajini Dvorsko ratno vijeće na krajišnika je trošilo četiri puta manje novca negoli na redovnog linijskog vojnika, tj. na Krajini je štedjelo oko 7 milijuna forinti godišnje.

The Principles of Functioning of the Internal Market of the Brod Regiment (1769 - 1857)

In this paper the author analyses the position and the role of the trade in the Croatian Military Frontier (*Vojna krajina*). Having taken the example of the Brod regiment from the middle of the 18th till the middle of the 19th century, the author emphasises the significant dependence of the trade on the needs of military authorities of the regiment. That is why he emphasises two basic forms of trade in Brod regiment: transit trade and retail trade within company limits or internal company trade. The transit trade was carried out in the directions east-west and south-north, i.e. along the river Sava and in the direction from the Ottoman Empire to the regiment. The south-north trade direction was much more profitable for the inhabitants of the regiment. The main imported goods were live cattle, primarily pigs. The free military community Brod on the Sava, through which most of the trade was carried out, was one of the most important places for the import of pigs from the Ottoman Empire into the Hapsburg Monarchy. The annual income of the regiment from the pig trade at the turn of the 18th and the 19th century was about 200,000 florins. Unlike the profitable cattle trade, grain from the south Hungary toward Sisak and Karlovac was carried out in the Sava direction, but that direction did not have any significant financial effect in the regiment.

Unlike the transit trade in which large quantities of goods and money fluctuated, the retail trade in companies of the Brod regiment made a completely different impression. Namely, military authorities made trading difficult, either directly or indirectly. There were several basic ways of preventing the development of the trade activities mentioned in the text. First of all, it was giving preference to a house cooperative whose important feature is autarchy and its needs for trade goods were very small. The introduction of common village warehouses in which frontiersmen had to bring the surplus of their products had also a negative impact on the trade: a trade potential of about ten thousand florins per each company was captured in warehouses. The price limitation, so-called limitation, by which maximum prices of goods were set for tradesmen is emphasised as the most direct form of influence of military authorities on the trade activity. Each violation of limitations was strictly punished. In fact, the only form of internal company trade supported by military authorities were fairs, but even there they insisted on complete knowledge of all trade transactions. Mostly it was due to the fact that the regiment earned large income from leases and fair taxes, about 70,000 florins per year, but also because military authorities wanted to control each segment of Frontier's life.

The freedom demanded by the trade and also partly symbolised by it, directly opposed the ideas of the Court War Council how the Hapsburg military province should look like. The result of that is the minor importance of the trade in everyday life of the Brod regiment frontiersmen.